

درس نامه : ستایش

یاد آوری برخی اصطلاحات ادبی

همان طور که می دانیم هر شعری دارای ویژگی هایی است : مصراع ، بیت ، ردیف ، قافیه ، حرف روی ، ذوقافیتین

❖ مصراع

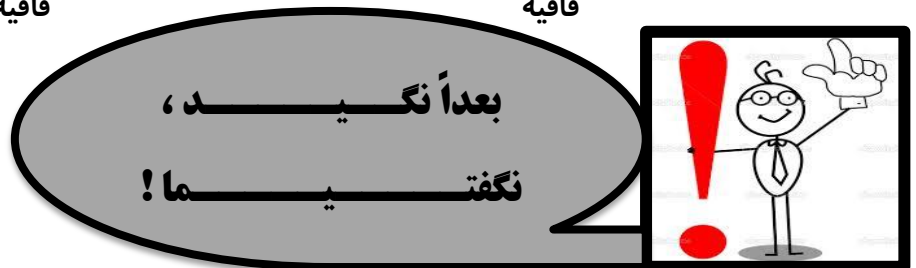
در لغت به معنی یک لنگه ی در از دو لنگه و در اصطلاح ادبی به حداقل سخن موزون (دارای وزن) گفته می شود
مانند : ای یاد تو مونس روانم

❖ بیت

در لغت به معنای خانه و در اصطلاح ، شعری که از دو مصراع تشکیل شده باشد .
مانند : ای یاد تو مونس روانم
جز نام تو نیست بر زبانم

❖ قافیه

به کلماتی گفته می شود که در آخر هر مصراع می آیند و آهنگ و حروف اصلی آخرشان برابر است .
مانند : ای نام تو بهترین سر آغاز
بی نام تو ، نامه کی کنم باز
قافیه قافیه

۱. حرف آخر هر قافیه را حرف (روی) می گویند .

مانند : ای یاد تو مونس روانم
جز نام تو ، نیست بر زبانم ← حرف روی

۲. گاهی اوقات هر مصراع یک بیت دو قافیه دارد که در اصطلاح به این بیت ذوقافیتین می گویند .

مانند : جوانی سر از رأی مادر بتافت به معنی سرپیچی کرد
دل دردمندش به آذر بتافت به معنی سوزاند
قافیه قافیه ← قافیه قافیه

❖ ردیف

به کلمه یا کلماتی که در آخر هر بیت بعد از قافیه عیناً تکرار می شود ، ردیف می گویند .

مانند : از ظلمت خود رهایی ام ده
با نور خود آشنایی ام ده
ردیف ردیف

بعداً نگید ،
نگفت یما !

۱. زمانی دو کلمه ردیف هستند که : الف) از نظر تلفظ یکسان باشند (ب) معنی یکسانی داشته باشند
مثال ۱: بشنو از نی چون حکایت می کند   از جدایی ها شکایت می کند
ردیف   ردیف

مثال ۲: آتش است این بانگ نای و نیست یاد   هر که این آتش ندارد نیست یاد
به معنی وزنده   به معنای فعل دعایی ، باشد

در مثال ۲ چون (باد و باد) معنی یکسانی ندارند با هم ردیف نیستند و قافیه هستند .

۲. در یک بیت آوردن ردیف اختیاری است اما آوردن قافیه می تواند ضروری باشد . پس اگر بیتی ردیف نداشته باشد ، آخرین کلمه قافیه است .

❖ **نظم** : به نوشته ای که به صورت شعر باشد نظم گفته می شود .

❖ **مطلع** : به اولین بیت یک شعر مطلع گفته می شود .

❖ **مقطع** : به آخرین بیت یک شعر مقطع می گویند که معمولاً شاعر نام شعری خود را در آن می آورد .

❖ **تخلص** : به نام شعری شاعر که معمولاً در ابیات آخر شعرها آورده می شود (تخلص) می گویند .

مانند : از پی دیدن این داغ که خاقانی راست
چشم بند امل از چشم بشر بگشاید
تخلص

❖ **تحمیدیه** : شاعران معمولاً اشعاری را در حمد و ستایش خداوند در ابتدای کتاب خود می آورند که به این نوع اشعار تحمیدیه می گویند .

قالب شعر

شکل قرار گرفتن قافیه در شعر های مختلف ، تفاوت دارد و همین تفاوت ، موجب به وجود آمدن قالب های شعری گوناگون می شود .

در زبان فارسی انواع قالب های شعری را داریم که با توجه به هر درس ، به توضیح آنها می پردازیم .

❖ قالب مثنوی

مثنوی در لغت به معنای دو تایی و در اصطلاح به قالب شعری گفته می شود که هر بیت آن قافیه ای جداگانه

داشته باشد . به مثنوی دوگانگی نیز می گویند .

مثنوی مناسب ترین قالب شعری برای بیان داستان های پهلوانی ، عارفانه ، عاشقانه ی بزمی و اخلاقی است . این نوع شعر برای بیان مطالب طولانی استفاده می شود . تعداد ابیات مثنوی حداقل دو بیت اما حداکثر محدودیتی ندارد . اما همچنان که گفتیم ؛ مثنوی برای موضوع های زیر سروده می شود .

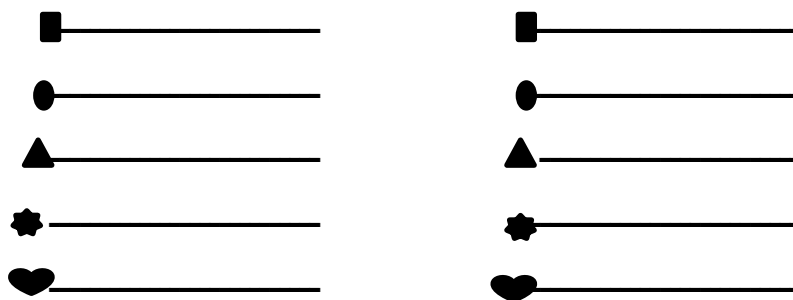
۱. اخلاقی تعلیمی : مانند کتاب بوستان سعدی

۲. بزمی و عاشقانه : مانند کتاب خسرو و شیرین اثر نظامی گنجوی ، ویس و رامین اثر فخرالدین اسعد گرگانی

۳. عارفانه : مانند کتاب های مثنوی مولوی ، منطق الطیر عطار نیشابوری و حدیقه الحقیقه ی سنایی

۴. تاریخی ، حماسی و داستان های پهلوانی : مانند کتاب های شاهنامه ی فردوسی و اسکند نامه ی نظامی گنجوی

از مثنوی سرایان معروف ، فردوسی ، نظامی گنجوی ، سعدی شیرازی ، عطار نیشابوری ، مولوی ، فخرالدین اسعد گرگانی ، سنایی ، شهریار و پروین اعتصامی و ... را می توان نام برد .

طرح گرافیکی
قالب مثنوی

نثر

به نوشته ای که شعر نباشد و خود از جملات مرتب و روان تشکیل شده باشد ، نثر می گویند .
نثر انواع مختلف دارد :

۱. **نثر ساده (مرسل)** : در این نوع نثر معمولاً از جملات ساده و کوتاه استفاده می شود . از آرایه های ادبی و لغات و اصطلاحات مشکل به دور است و نویسنده سعی می کند پیام خود را به درستی و راحت به خواننده یا شنونده منتقل کند .

مانند : پانزده روز مرخصی ام مثل باد گذشت . دیگر زمان رفتن بود . آن روز صبح باید ساعت نه جلوی در پادگان بودیم تا از همان جا به جبهه اعزام شویم .

۲. **نثر مسجع فنی** : در این نوع نثر انواع تشبیهات ، مترادفات ، سجع ها و توصیفات شاعرانه به صورت طبیعی به کار می رود . این نوع نثر حالت ادبی دارد و نویسنده با استفاده از آرایه های ادبی نوشته های خود را زیباتر و بیان خود را تأثیر گذارتر می نماید .

مانند : اندیشه کردن اندر کار خالق و مخلوق ، روشنایی افزایش اندر دل ، و غفلت از این و نا اندیشیدن ، تاریکی افزایش اندر دل ، و نادانی گمراهی است .

۳. **نثر مصنوع و متکلف** : در این نوع نثر ، لغات و اصطلاحات دشوار و سجع های پی در پی به کار رفته است

۴. **نثر شکسته** : نوشته ای است که به همان صورت گفت و گوی عامیانه که بین مردم رایج است نوشته شده باشد . این نوع نثر در دوران معاصر (قرن چهاردهم) به وجود آمد . امروزه حق استفاده از آن را در هر نوشته ای نداریم .

مانند : پوزخندی زد و گفت : « ای بابا ، دلت خوشه ، کتاب بنویسی که چی بشه ؟ برو دنبال یه تکه نون ، دایی ! »

آرایه های ادبی

آرایه : واژه ای غیر ساده است که از (آرا : بن فعل) + (ه : پسوند) ساخته شده است .

آرایه به معنی زیور ، زینت ، زیبایی و آرایش دادن است .

شاعران و نویسندگان گاهی برای زیباتر ساخته شدن شعر یا نوشته ی خود ، به منظور تأثیر بیش تر بر شنونده یا خواننده ، از آرایه های ادبی استفاده می کنند .

از پایه ی سوم تا ششم ابتدایی با بیش تر این آرایه ها از جمله : کنایه ، شخصیت بخشی ، ضرب المثل ، مراعات النظیر ، تضاد و... آشنا شده اید . اما در فارسی هفتم به هر کدام از این آرایه ها برخوردیم ، یادآوری کرده و شما دانش آموزان عزیز را با آرایه های جدیدی نیز آشنا می کنیم .

آرایه ی سجع

سجع در لغت به معنی آواز کبوتر است و اگر نویسنده ای در نوشته هایش کلماتی را استفاده کند که در وزن و حروف پایانی شبیه به هم باشند ، به آن کلمه ها مسجع و به آهنگ برخاسته از آنها سجع می گویند .

مانند : الهی ، دلی ده که در کار تو جان بازیم ، جانی ده که کار آن جهان سازیم .

سجع مانند قافیه است در شعر . همان طور که در یک مصراع قافیه نمی آید ، در یک جمله نیز

سجع ممکن است نیاید .

انواع سجع

سجع به سه قسمت تقسیم می شود :

۱. سجع متوازی : وزن + حروف پایانی یکی باشد . مانند (بار ، دار) و (دست ، بست)

۲. سجع مطرف : فقط حروف پایانی یکی باشد (در وزن مثل هم نیستند) مانند : (ذات ، حیات) و (نواز ، راز)

۳. سجع متوازن : فقط در وزن یکی باشد . (حروف پایانی یکی نیست) مانند : (صاف ، پاک) و (نهال ، بهار)

بهترین نوع سجع در زبان (متوازن) و بهترین نوع سجع در موسیقی (متوازی) است .

پرسش و پاسخ

۱- در ابیات زیر ، قافیه و ردیف ، حرف روی ، ذوقافیتین را پیدا کنید .

- هم تو به عنایت الهی
- آنجا ، قدمم رسان که خواهی
- گلاب است گویی به جویش روان
- همی شاد گردد ز بویش روان
- ای کار گشای هر چه هستند
- نام تو کلید هر چه بستند
- به نام خدایی که جان آفرید
- سخن گفتن اندر زبان آفرید

۲- در عبارات زیر سجع و انواع آن را مشخص کنید .

- دانایی ده که از راه نیفتیم ، بینایی ده تا در چاه نیفتیم .
- هنر چشمه ی زاینده است و دولت پاینده .
- شما هم به کرم معذور دارید و به عفو در گذارید .
- آن که از جمال عقل محجوب است ، خود به نزدیک اهل بصیرت معذور باشد .

۳- شعر ستایش در چه موضوعی از قالب مثنوی سروده شده است ؟